

Naslov članka/Article:

Digitalni sistem za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju v šolah

Mnenje slovenskih šolskih svetovalnih delavk in razprava o uvedbi

Digital System for Anonymously Reporting Peer Violence in Schools
Opinions of Slovenian School Counsellors and Discussion on Its Introduction

Avtor/Author:

Kristina Šparemlek

DOI:

CC licenca

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Šolsko svetovalno delo št. 1/2023, letnik 27

ISSN 1318-8267

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2023

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/solsko-svetovalno-delo/>

Digitalni sistem za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju v šolah

Mnenje slovenskih šolskih svetovalnih delavk in razprava o uvedbi

Digital System for Anonymously Reporting Peer Violence in Schools

Opinions of Slovenian School Counsellors and Discussion on Its Introduction

Kristina Šparemlek

Univerza na Primorskem, Fakulteta za matematiko,
naravoslovje in informacijske tehnologije

3

Izvleček

Za boljše prepoznavanje medvrstniškega nasilja v slovenskih osnovnih in srednjih šolah je pomembno, da učence spodbujamo in opolnomočimo, da so pripravljeni o nasilju poročati šolskim strokovnim delavcem. Nekateri učenci, ki nasilje opazijo ali pa ga izkusijo na lastni koži, se ne želijo izpostaviti, zaradi česar lahko dogodek ostane skrit pred šolsko svetovalno službo. Ob vedno večjem zatekanju mladih po pomoč v spletno okolje z uporabo mobilnih naprav in računalnikov se lahko vprašamo, ali bi problematiko (ne)poročanja o medvrstniškem nasilju v slovenskih šolah lahko vsaj delno reševali tudi z uvedbo digitalnega sistema za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju. Nekaj takih sistemov je že v uporabi v ameriških šolah, vendar podatkov o njihovih evalvacijah tako rekoč ni. Slovenske šolske svetovalne delavke v uvedbi takega sistema prepoznavajo tako prednosti kot slabosti, vendar v večini menijo, da bi bila uvedba v slovensko šolsko okolje smiselna. Ob tem pa je treba upoštevati tudi programske smernice za šolsko svetovalno službo.

Ključne besede:

medvrstniško nasilje, sistem za anonimno prijavo, šolska svetovalna služba, programske smernice.

Abstract

For better recognition of peer violence in Slovenian primary and secondary schools we must encourage and empower students so that they are willing to report such violence to school counsellors. Some of the students who witness violence or experience it do not want to expose themselves; as a result, such incidences might be kept hidden from the school counselling service. Considering the fact that young people are increasingly resorting to the online environment for help, using mobile devices and computers, we should ask ourselves whether the problem of (not) reporting peer violence in

Keywords:

peer violence, anonymous reporting system, school counselling service, programme guidelines.

Slovenian schools could be solved at least partially by introducing a digital system for anonymously reporting peer violence. A few systems of this kind are being used in American schools but there are virtually no evaluation data available. Slovenian school counsellors have recognized the benefits and drawbacks of introducing such a system; however, most of them advocate that it would be sensible to introduce it into the Slovenian school setting. In doing so, we must also take into account the programme guidelines for the school counselling service.

1 Uvod

Dan Olweus, psiholog, ki je med prvimi začel sistematično raziskovati medvrstniško nasilje, meni, da je otrokova temeljna demokratična pravica, da so mu prihranjeni zatiranje in ponavljajoča se namerna ponižanja, ki so sestavni del medvrstniškega nasilja (Olweus 1997).

Med učencem, ki izvaja nasilje, in učencem, ki doživlja nasilje, se praviloma razvije posebna dinamika, ki slednjemu onemogoča, da bi zaustavil nasilje sam (Protokol ... 2022). Z vsakim nasilnim dejanjem se namreč pri njem krepijo občutki strahu, krivde, sramu in nemoči. Sčasoma se na to odzove s spremembo vedenja, poslabšanjem zdravja, odporom do šole in podobno; če te znake zaznajo starši in šolski delavci ali pa o nasilju spregovori učenec sam, pride do pomembne priložnosti, da vzgojno-izobraževalni zavod in starši ukrepajo in ustavijo nasilje (Protokol ... 2022). V nasprotnem primeru učenec ostane prepuščen sam sebi, posledice pa so lahko tudi najhujše (Hayes in Herbert 2011). Metaanaliza Moore in sodelavcev (2017) kaže na vzročno povezavo med doživljanjem vrstniškega nasilja pri otrocih in mladostnikih ter negativnimi zdravstvenimi izidi, kot so slabo zdravje na splošno, anksioznost, depresija, samopoškodovalno vedenje, samomorilna ideacija ter poskusi samomora. Pogostejše kot učenec doživlja nasilje, slabši vpliv ima to na njegovo duševno zdravje (Moore idr. 2017).

V dogodek medvrstniškega nasilja so udeleženi izvajalec nasilja, učenec, ki doživlja nasilje, pogosto pa tudi opazovalec nasilja (Pečjak 2014). Vrstniki opazovalci pomembno vplivajo na vzpostavljanje, vzdrževanje in posledice medvrstniškega nasilja (Pouwels in Garandeau 2021). Pri tem prevzemajo različne vloge (Salmivalli idr. 1996): lahko so pomočniki (ki se pridružijo nasilnemu vedenju izvajalca nasilja), ojačevalci (občinstvo, ki spodbuja izvajalca nasilja s posmehovanjem tarči ipd.), branilci (ki posredujejo in skušajo ustaviti nasilje, obvestijo učitelja ter tolažijo učenca, ki je doživel nasilje) ali pa nevpleteni (angl. »outsiders«, ki ne podpirajo ne izvajalca, ne učenca, ki doživlja nasilje). Učenci, ki branijo oziroma pomagajo tistim učencem, ki doživljajo nasilje, naj bi bili vrstnikom pogosto všeč (Reijntjes idr. 2016). Vendar aktivno branjenje pomeni tveganje, da bodo tudi sami postali tarča nasilja – še posebno če v družbi vrstnikov nimajo visokega socialnega položaja (Reijntjes idr. 2016).

V okviru projekta Varni brez nasilja je bila leta 2018 opravljena nacionalna raziskava o pojavnosti izkušenj medvrstniškega in spolnega nasilja, ki jih imajo otroci, mladostniki in mladostnice v Sloveniji (Pirc idr. 2019). V raziskavo je bilo vključenih 4617 učencev iz 70 slovenskih osnovnih šol. Ugotovitve kažejo, da 89 odstotkov učencev meni, da se v njihovi šoli dogaja medvrstniško nasilje, 64 odstotkov jih ocenjuje, da se medvrstniško nasilje dogaja od enkrat mesečno do nekajkrat tedensko (Pirc idr. 2019). Izkazalo se je, da največ medvrstniškega nasilja zaznajo opazovalci – tisti učenci, ki običajno niso v vlogi izvajalca ali tarče nasilja. V zadnjih šestih mesecih pred izvedbo raziskave je 38 odstotkov sodelujočih učencev doživelo medvrstniško nasilje, 70 odstotkov pa ga je opazilo. V

Med učencem, ki izvaja nasilje, in učencem, ki doživlja nasilje, se praviloma razvije posebna dinamika, ki slednjemu onemogoča, da bi zaustavil nasilje sam.

Največ medvrstniškega nasilja zaznajo opazovalci – tisti učenci, ki običajno niso v vlogi izvajalca ali tarče nasilja.

obeh primerih večina učencev o nasilju ni povedala nikomur: 58 odstotkov učencev, ki so nasilje doživeli na lastni koži, ter 53 odstotkov opazovalcev. Odstotek učencev, ki vidijo nasilje, a o njem ne povedo nikomur, z vsakim višjim razredom naraste. Poleg tega fantje v primerjavi z dekleti večkrat ne povedo o nasilju, ki ga opazijo ali doživijo (Pirc idr. 2019). Glavni razlog, da učenci, ki so doživeli ali pa opazili nasilje, o njem niso poročali, je bil ta, da se jim nasilje ni zdelo tako zelo resno. Pri opazovalcih je drugi najpogostejši razlog za to, da niso poročali o nasilju, strah, da bi vrstniki mislili, da tožarijo. Bolj kot mnenje, da nihče ne more pomagati, pa je pri obeh skupinah učencev prisotna skrb, da bi učenec, ki izvaja nasilje, vrstniku še bolj škodoval. Pirc in sodelavci (2019) so glede na omenjene rezultate menili, da bi bilo učence zelo pomembno spodbujati in opolnomočiti, da povedo, če opazijo ali doživijo nasilje, pri čemer pa je ključno, da so informirani ter zaupajo, da je osebje na šoli dostopno in pripravljeno pomagati. Učenci so namreč največkrat dogodek zaupali vrstnikom in ne odraslim (Pirc idr. 2019).

Ker je učenec, ki doživlja ponavljajoče se nasilje, o njem težko zaupati drugim in si tako poiskati pomoč, je še toliko pomembnejše, da uporabimo vse načine, kako lahko motiviramo in opolnomočimo opazovalce, da o nasilju poročajo in tako pomagajo svojim vrstnikom. Kako lahko torej poleg vseh ukrepov, ki jih šolske svetovalne službe že uporabljajo, te učence še dodatno spodbudijo k poročanju o opaženem medvrstniškem nasilju? V današnji družbi je vse bolj prisotna uporaba informacijskih tehnologij – tudi na področju zdravstva in šolstva. Mladi pomoč vse pogostejše iščejo v spletnem okolju, z uporabo svojih mobilnih naprav (Ferreira idr. 2020). Mobilne aplikacije, usmerjene v reševanje problematike medvrstniškega nasilja, bi tako morda bile smiselna pomoč šolski svetovalni službi pri soočanju s to problematiko. Z uvedbo digitalnega sistema za poročanje o medvrstniškem nasilju bi učenci pridobili anonimnost, kar bi bil lahko v določenih situacijah ključni faktor, ki odloča, ali bodo o nasilju poročali ali ne. Namen članka je spodbuditi razmislek, ali bi k olajšanju poročanja o medvrstniškem nasilju v slovenskih šolah pripomogla tudi vpeljava temu namenjenega digitalnega sistema. Navedli bomo pregled že obstoječih digitalnih sistemov za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju, ki so v uporabi pretežno v Združenih državah Amerike, predstavili mnenje slovenskih šolskih svetovalnih delavk, nato pa dodali razmislek in priporočila o uvedbi takega sistema v slovenske šole z upoštevanjem programskih smernic za šolsko svetovalno službo. Zastavili smo si naslednja raziskovalna vprašanja:

Z uvedbo digitalnega sistema za poročanje o medvrstniškem nasilju bi učenci pridobili anonimnost, kar bi bil lahko v določenih situacijah ključni faktor, ki odloča, ali bodo o nasilju poročali ali ne.

1. *Kateri digitalni sistemi za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju v šolah že obstajajo?*
2. *Kakšne izkušnje s sistemom anonimnega poročanja o medvrstniškem nasilju imajo šolski svetovalni delavci v šolah, ki so ga že uvedle?*
3. *Kaj o uvedbi takega sistema menijo slovenski šolski svetovalni delavci?*

2 Metoda

2.1 Obstoječi digitalni sistemi za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju

Na dan 20. 8. 2022 smo v spletni trgovini za aplikacije za mobilne naprave z IOS operacijskim sistemom App Store opravili iskanje aplikacij, ki so namenjene poročanju o medvrstniškem nasilju. Uporabili smo ključne besede »bully«, »report« ter »report bully«. Iskanje smo opravili tudi v slovenščini z različnimi ključnimi besedami (npr. »nasilje«, »varnost«, »šola«, »prijavi«). Omejili smo se na

aplikacije v angleškem ali slovenskem jeziku, ki omogočajo učencem, da o medvrstniškem nasilju poročajo strokovnim delavcem v svoji šoli. Pregledali smo zadetke in ustrezne aplikacije prenesli na mobilno napravo. Poleg prvotnih zadetkov smo pregledali še sezname aplikacij, ki so bile priporočene za uporabnike aplikacij, ki so bile med prvotnimi zadetki.

2.2 Izkušnje z uvedbo sistema The BullyBox

V nadaljevanju omenjeni sistem The BullyBox naj bi bil uporabljan v mnogih šolah v Združenih državah Amerike, pa tudi drugod po svetu. Avgusta 2022 smo prek e-pošte kontaktirali svetovalne delavce nekaterih šol, ki so navedene na seznamu uporabnic tega sistema. Povabili smo jih, naj odgovorijo na nekaj vprašanj o njegovi uporabi. Ta so se nanašala na čas uvedbe sistema, pogostost uporabe med učenci in zaposlenimi, kakšne prednosti in slabosti vidijo svetovalni delavci v njegovi uporabi, ali bi ga priporočali drugim šolam in zakaj, kaj bi radi pri njem spremenili ter ali je sistem kdaj močno pripomogel k pozitivni rešitvi posameznega problema. Povpraševanje o povratnih informacijah uporabnikov smo poslali tudi na elektronski naslov podjetja omenjene aplikacije.

2.3 Mnenje slovenskih šolskih svetovalnih delavk

2.3.1 Udeleženci

V raziskavo je bil vključen priložnostni vzorec slovenskih šolskih svetovalnih delavcev, ki so na Facebooku včlanjeni v skupino »Šolski svetovalni delavci osnovnih šol z roko v roki« ali spremljajo stran Društva šolskih svetovalnih delavcev Slovenije na Facebooku. Skupina ima 497 članov, stran pa približno 1.100 sledilcev. Pridobili smo končni vzorec 24 šolskih svetovalnih delavk. Polovica jih spada v starostno skupino 40 do 49 let.

2.3.2 Pripomočki

V spletnem orodju 1ka smo oblikovali anonimno spletno anketo, namenjeno svetovalnim delavcem slovenskih osnovnih in srednjih šol. Obsegala je 13 vprašanj. Prva štiri so se nanašala na spol, starost, leta izkušenj s šolskim svetovalnim delom in trenutno mesto zaposlitve udeležencev. Temu je sledila kratka predstavitev sistema za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju za osnovne in srednje šole The BullyBox, ki ga uporabljajo v tujini. Nadaljnja vprašanja so bila po večini odprtega tipa in so se nanašala na udeleženčevo mnenje o uporabnosti takega sistema: v kakšni meri bi tak sistem pripomogel k delovanju njihove svetovalne službe, ali bi ga bilo treba uvesti v slovenske osnovne in srednje šole, kakšne so potencialne prednosti in slabosti uvedbe takega sistema za njihovo šolo ter ali bi se odločili za njegovo uvedbo in zakaj. Za izpolnjevanje ankete je bilo na voljo približno pet minut.

2.3.3 Postopek

Povezava do ankete je bila avgusta 2022 objavljena v skupini »Šolski svetovalni delavci osnovnih šol z roko v roki« na Facebooku, oktobra pa še na strani Društva šolskih svetovalnih delavcev Slovenije na Facebooku. Anketa je bila za reševanje na voljo do konca oktobra. S prvo objavo smo pridobili 9 ustreznih rešenih anket, z drugo pa dodatnih 15. Pridobljene kvantitativne podatke smo statistično analizirali z orodji 1ka ter Excel, kvalitativne podatke pa smo analizirali s kodiranjem.

3 Rezultati

3.1 Obstoječi digitalni sistemi za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju

Pri iskanju s slovenskimi ključnimi besedami med zadetki ni bilo nobene aplikacije, ki bi bila namenjena poročanju o medvrstniškem nasilju. Z angleškimi ključnimi besedami smo pridobili enajst aplikacij oziroma digitalnih sistemov za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju. Le pri aplikaciji Keys2Edu ni popolnoma razvidno, ali je sistem oblikovan tako, da prijave učenca prejemajo zaposleni na njegovi šoli. Vsi sistemi so na voljo v angleščini, nekateri od njih poleg tega še v drugih jezikih, a noben v slovenščini. Predvsem so namenjeni uporabnikom iz Združenih držav Amerike. Sestavljeni so iz mobilne aplikacije za učence ter spletne aplikacije ali programske opreme za šolsko svetovalno službo. Večina sistemov, ki povezuje učence z odgovornimi na njihovih šolah, to dosega tako, da posamezni šoli dodelijo kodo, ki jo morajo učenci vnesti v mobilno aplikacijo, da jo lahko uporabljajo.

Preglednica 1: Seznam obstoječih digitalnih sistemov za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju

Sistem oz. aplikacija	Leto izida
The BullyBox	2013
Speak UP! For Someone	2017
Anonymous Alerts Reporting App	2017
FaceUp	2017
STOPit App	2017
Report Bullying	2018
IStopBullying!	2019
Report It!	2019
SeeTellNow	2019
Keys2Edu	2020
Skoomin App	2020

The BullyBox je glede na izvedeno iskanje najzgodnejši sistem za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju na trgu. Uporabljalo naj bi ga 209 šol po svetu, večina v Združenih državah Amerike. Sistem je brezplačen za vse, kar je v primerjavi z ostalimi skorajda izjema. Učenci lahko popolnoma anonimno oddajo prijavo o medvrstniškem nasilju. Na telefonu ali računalniku izpolnijo obrazec, v katerega lahko vpišejo ime učenca, ki je deležen nasilja, ime učenca, ki ga izvaja, kraj, čas ter opis dogodka. Priložijo lahko tudi slikovno gradivo. Izpolnjeni obrazec nato v obliki elektronskega sporočila prejme šolska svetovalna služba, ki lahko ukrepa naprej. Sistem svetovalni službi ponuja tudi statistični pregled nad zbranimi podatki, na primer pogostost časa in kraja izvajanja medvrstniškega nasilja ter pogostost posameznih vrst nasilja. Sistema Report Bullying ter Speak UP! For Someone

sta po principu delovanja zelo podobna sistemu The BullyBox. Prav tako temeljita na anonimnem obrazcu, vendar sta novejša, vizualno privlačnejša ter plačljiva. Statistični pregled, ki ga ponujata, je nekoliko uporabnejši, saj sta njuna obrazca zastavljena tako, da mora učenec dogodek, o katerem poroča, uvrstiti v eno izmed kategorij (npr. alkohol, pretep).

IStopBullying! je sistem, pripravljen za mrežo šol Prince George's County Public Schools. Deluje podobno, le da so v obrazec vključeni še ime učenca, ki doživlja nasilje, imena učencev, ki so bili priča dogodku, ter ime učenca, ki je izvajal nasilje. Obvestilo o dogodku prejme ravnatelj šole, na kateri se je dogodek zgodil. Tudi Report It! je ustvarjen za specifično mrežo šol Surrey School District. Izstopa po tem, da mobilna aplikacija za učence vsebuje tudi poučne vsebine o medvrstniškem nasilju in sorodnih vsebinah, kot je uporaba drog. Sistem SeeTellNow pa je namenjen šolam v zvezni državi Idaho, vendar je še zelo nedodelan.

Anonymous Alerts Reporting App je plačljiv sistem, na voljo šolam, ki plačujejo naročnino za storitev Anonymous Alerts. Sistem izstopa po tem, da učencem poleg anonimnega obrazca za poročanje o medvrstniškem nasilju in drugih rizičnih dogodkih (ki vsebuje tudi vprašanje o nujnosti dogodka) ponuja še dve funkciji: anonimni klepet in Smart Button. Učenec lahko prek aplikacije načne popolnoma anonimni pogovor s šolskim svetovalnim delavcem v obliki SMS-jev. Če se znajde v nevarnosti, lahko s klikom na gumb Smart Button sporoči svojo lokacijo. Tudi STOPit App omogoča anonimni pogovor med učencem in šolskim svetovalnim delavcem, poleg tega pa lahko šola sistem uporablja za pošiljanje obvestil učencem prek mobilne aplikacije. Skoomin se od ostalih sistemov razlikuje v tem, da je nekakšna mešanica obrazca in klepeta. Ko učenec odda prijavo, mu lahko odgovorna oseba odgovori in začne z njim anonimni klepet o dogodku. Namen tega je, da lahko tvegane situacije razrešujemo nemudoma.

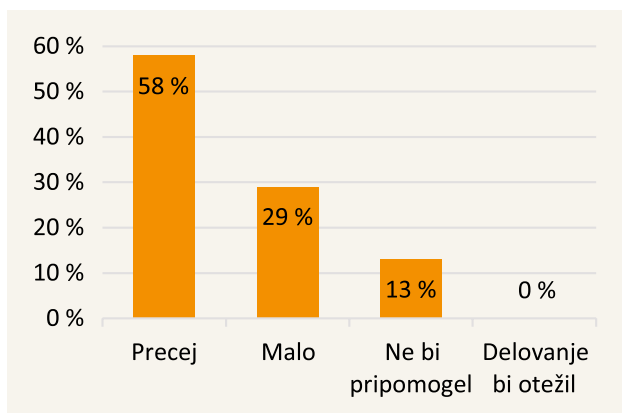
3.2 Izkušnje z uvedbo sistema The BullyBox

Od podjetja ter kontaktiranih šol, ki naj bi uporabljale sistem The BullyBox, nismo prejeli odgovorov. Ob pregledu spletnih strani omenjenih šol pa smo opazili, da imajo nekatere (npr. ameriška šola Stratford High School) na začetni strani gumb, ki uporabnika popelje do spletnega obrazca za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju.

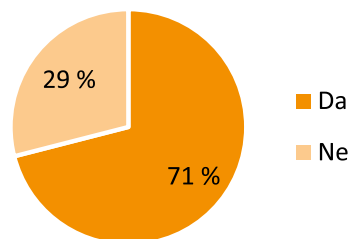
3.3 Mnenje slovenskih šolskih svetovalnih delavk

Spletno anketo je rešilo 24 šolskih svetovalnih delavk, od katerih jih je bilo 16 starejših od 40 let. V povprečju so imele 10,8 leta delovnih izkušenj s šolskim svetovalnim delom ($SD = 9,34$, $min = 1$, $max = 31$). 17 jih je zaposlenih na osnovni in 6 na srednji šoli, ena pa v času reševanja ankete ni bila zaposlena kot šolska svetovalna delavka. V odgovorih ni bilo zaznati večjih razlik med udeleženkami glede na to, ali so bile zaposlene na srednji ali osnovni šoli.

Kot je razvidno s Slike 1, je le 13 odstotkov udeleženk ($n = 3$) menilo, da digitalni sistem za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju k delovanju njihove svetovalne službe ne bi pripomogel. Na Sliki 2 vidimo, da se nekaterim udeleženkam, kljub temu da se jim sistem zdi vsaj malo koristen, njegova vpeljava v slovenske osnovne in srednje šole ne zdi potrebna. Še vedno pa jih je 71 odstotkov ($n = 17$) menilo, da bi bilo tak sistem treba uvesti. Med njimi je bilo pet od šestih svetovalnih delavk na srednji šoli.

Slika 1: V kakšni meri bi tak sistem pripomogel k delovanju vaše svetovalne službe?

Slika 2: Ali je tak sistem treba uvesti v slovenske osnovne in srednje šole?

Udeleženke so navedle raznolike potencialne slabosti uvedbe takega sistema v njihovo šolo. Strnemo jih lahko v naslednje tri kategorije, razvrščene po pogostosti: število prijav in zloraba sistema, slabši odnos med svetovalno službo in učenci ter tehnične ovire. **1) Število prijav in zloraba sistema.** Večino udeleženk skrbi, da bi bil sistem zlorabljen in bi učenci (predvsem starejši osnovnošolci ter izvajalci nasilja) dajali lažne prijave. Navajajo, da bi posledično imeli težave pri ugotavljanju resnice in vzgojnem ukrepanju. Ena je izpostavila tudi, da bi morda prijave v imenu otrok dajali starši. Poleg lažnih prijav bi lahko bile problem tudi nepotrebne prijave »za vsako malenkost«, kar bi privedlo do prevelikega števila prijav, katerega svetovalna služba ne bi zmogla ustrezno razrešiti v primernem času. Slabost vidijo tako tudi v dodatnem delu in pomanjkanju časa za obravnave, vse skupaj pa bi lahko privedlo do občutkov nemoči svetovalnih delavcev. Po drugi strani pa je ena udeleženka omenila možnost, da uporaba sistema ne bo zaživela in bo prijav zelo malo. **2) Slabši odnos med svetovalno službo in učenci.** Nekaj udeleženk je navedlo, da je lahko slabost takega sistema pomanjkanje osebnega stika z učenci ter krepitev nezaupanja. **3) Tehnične ovire.** Nekatere udeleženke potencialno slabost vidijo v nujni tehnični podpori, potrebnem dostopu do interneta ter zahtevani dobri digitalni pismenosti učencev in zaposlenih. Še zadnji pomislek, ki so ga omenile, pa je skopost dobljenih podatkov.

Tudi potencialne prednosti, ki jih udeleženke prepoznavajo v takem sistemu, lahko strnemo v tri kategorije: anonimnost in lažje poročanje o nasilju, boljša prepoznavna nasilja in ukrepanje ter boljši pregled nad prijavami. **1) Anonimnost in lažje poročanje o nasilju.** Ena najpogostejše omenjenih prednosti sistema je anonimnost, ki jo omogoča učencem. Udeleženke pravijo, da bi tako lahko lažje in pogostejše spregovorili tudi tisti, ki si sicer ne upajo. Učenci, ki doživljajo ali opažajo nasilje, bi lahko imeli večji občutek varnosti in bi bili opolnomočeni. Posledično bi svetovalna služba lahko odkrila nasilje, ki ga sicer ne bi, učenci, ki doživljajo nasilje, pa bi bili bolje zaščiteni. **2) Boljša prepoznavna nasilja in ukrepanje.** Udeleženke so v svojih odgovorih zelo pogosto omenjale tudi, da bi sistem omogočil večjo in hitrejšo zaznavo medvrstniškega nasilja v šoli. Prednost vidijo v krajšem času od dogodka do prijave, hitrejšem prenosu informacij ter posledično hitrejšem ukrepanju svetovalne službe. Na dolgi rok bi se nasilje v šoli lahko zmanjšalo. Ena udeleženka je izpostavila tudi, da bi sistem pripomogel k bolj prilagojenim preventivnim dejavnostim. **3) Boljši pregled nad prijavami.** Sistem bi bil lahko po mnenju nekaterih udeleženk koristen tudi z vidika vodenja evidence in statističnega pregleda nad prijavami, kar bi dalo dodaten vpogled v dogajanje v šoli. Le ena udeleženka v uvedbi sistema ni prepoznala nobene potencialne prednosti.

Za uvedbo takega sistema v svojo šolo bi se odločilo 14 udeleženk, 7 ne, 1 poudarja, da je to odvisno od več dejavnikov, 2 pa na vprašanje nista odgovorili. V podskupini svetovalnih delavk v srednjih šolah bi se za uvedbo sistema v lastni srednji šoli odločile 4 od 6 udeleženk. Ob navajanju razlogov za svojo odločitev so poleg že naštetih prednosti in slabosti udeleženke izpostavile še nekaj dodatnih vidikov. Dve udeleženki, ki bi sistem uvedli v svojo šolo, sta poudarili, da bi to napravili testno, z jasnimi pravili in protokoli ravnanja. Nato bi glede na odziv učencev oziroma dijakov in uspešnost prepoznave nasilja presodili o njegovi nadaljnji uporabi. Med razloge, zakaj sistema v svojo šolo ne bi uvedle, pa so nekatere navedle, da je njihova šola majhna, da so njihovi učenci navajeni poročati o medvrstniškem nasilju, da v preteklosti pri njih ni zaživel nabiralnik za zbiranje anonimnih prijav ter da so s podobno intervencijo v njihovi šoli poskusili med zaprtjem šol v času epidemije covid-19, vendar ni bilo nobenega odziva.

4 Razprava

Pregled obstoječih sistemov za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju je pokazal, da je njihov razvoj v zadnjih petih letih skokovito narasel. Uporabljajo jih pretežno v Združenih državah Amerike, kjer verjetno postajajo tržna niša. Kljub vedno pogostejši uporabi pa v znanstveni literaturi informacij o uspešnosti tovrstnih intervencij tako rekoč ni (Messman idr. 2022), kar je zaskrbljujoče. Tudi če bi bili podatki o evalvacijah sistemov na voljo, pa bi pred uvedbo podobnega sistema v slovensko okolje morali temeljito premisliti in upoštevati tako kulturne razlike kot tudi razlike v delovanju šolskih svetovalnih služb v Združenih državah Amerike in Sloveniji.

Opazimo lahko trend, da so se aplikacije iz začetnih, ki so omogočale zgolj preprost anonimni obrazec, razvile v kompleksnejše, z več dodanimi funkcijami, kot je anonimni pogovor v živo s šolskim svetovalnim delavcem. Glede na funkcionalnost bi za uporabo priporočila Anonymous Alerts Reporting App ter Report Bullying. Ameriška šola Stratford High School pa je zanimiv primer, kako sistem vključiti tudi neposredno na šolsko spletno stran. Ideja je koristna, saj je s tem dostopnost poročanja o nasilju še lažja.

Slovenske šolske svetovalne delavke imajo po večini pozitivno mnenje o tovrstnih sistemih in so naklonjene potencialni uvedbi sistema v šolo. V tem prepoznavajo veliko prednosti, pa tudi slabosti. Prednosti torej glede na njihovo mnenje pretehtajo slabosti, še vedno pa na njih ne smemo pozabiti, temveč jih moramo ustrezno obravnavati in čim bolj omejiti. Ena od udeleženk je dala zanimivo informacijo, da so na eni od slovenskih šol že poskusili uvesti intervencijo, podobno takemu sistemu. Če bi razmišljali o uvedbi sistema v kakšno izmed slovenskih šol, bi bilo koristno izvedeti, kakšne izkušnje so imeli na šoli omenjene udeleženke. Sicer je intervencija pri njih potekala na daljavo zaradi epidemioloških ukrepov, kar je zelo verjetno vplivalo na njeno uspešnost.

4.1 Razmislek o smiselnosti uvedbe sistema za poročanje o medvrstniškem nasilju ob upoštevanju Programskih smernic za šolsko svetovalno službo

V Programskih smernicah za svetovalno službo v osnovni šoli (1999) je kurikularna komisija za svetovalno delo in oddelčno skupnost v temeljni opredelitvi svetovalne službe izpostavila, da ta v šoli »pomaga in sodeluje z osnovnim namenom, da bi bili vsi posamezni udeleženci v vrtcu oziroma

šoli in vzgojno-izobraževalna ustanova kot celota čim bolj uspešni pri uresničevanju temeljnega in v tem okviru vseh drugih sistemsko zastavljenih splošnih in posebnih vzgojno-izobraževalnih ciljev« (str. 5). Sistem za poročanje o medvrstniškem nasilju bi bil morda lahko v oporo šolski svetovalni službi pri nujenju pomoči posameznikom in skupinam v šoli, da bo učno okolje za njih prijetnejše in posledično njihova uspešnost čim večja. Šolska svetovalna služba je odgovorna, da vedno znova strokovno korektno vzpostavlja in vzdržuje svetovalni odnos z vsemi udeleženci v šoli (Programske smernice ... 1999). Uvedba omenjenega sistema bi bila lahko svetovalni službi v dodatno pomoč pri vzpostavljanju novih svetovalnih odnosov z učenci – predvsem s tistimi, ki se ne želijo izpostavljati. Verjetno bi bila v tem vidiku dodatna prednost, da bi aplikacija vsebovala tudi možnost neposrednega anonimnega pogovora s svetovalno službo. Svetovalna služba v šoli se pri svojem delu ne omejuje na individualiziran pristop, temveč si težave posameznika ali skupine prizadeva reševati na obeh ravneh: neposredno s posamezniki na individualni ravni in posredno na ravni konteksta (Programske smernice ... 1999). Sistem vključuje oba vidika – od individualnega, tako da opolnomoči posamezne učence, da poročajo o nasilju, in prepozna posameznike, ki nasilje izvajajo ali doživljajo, do sistemskega oziroma kontekstnega, s tem da z uvedbo potencialno vpliva na vzdušje v šoli in kulturo v odnosu do nasilja. Učenci bi namreč lahko postali bolj pozorni na nasilje, ga hitreje zaznali in obsodili ter redkeje izvajali. Že s samo uvedbo pa šola izrazi pozicijo, da nasilje ni sprejemljivo, da se je treba aktivno boriti proti njemu ter nuditi pomoč prizadetim posameznikom. Pri tem je seveda ključno, da je uvajanje opravljeno celostno in da ga spremljajo dodatne dejavnosti, ki podpirajo uporabo sistema na dolgi rok. Smernice v povezavi s celostnim in kompleksnim pristopom svetovalne službe izpostavljajo tudi, da si ta ne sme zapirati poti do nobenega od posameznikov ali skupin, temveč si mora, nasprotno, s svojo posebno strokovno držo zagotavljati stalno možnost sodelovanja z vsemi udeleženci (Programske smernice ... 1999). Uvedba sistema bi odprla še dodatni kanal, po katerem bi lahko prišlo do sodelovanja med učenci in svetovalno službo.

Svetovalna služba se v šoli vključuje v kompleksno reševanje pedagoških, psiholoških in socialnih vprašanj prek treh osnovnih, pogosto medsebojno prepletenih vrst dejavnosti: dejavnosti pomoči, razvojnih in preventivnih dejavnosti ter dejavnosti načrtovanja in evalvacije (Programske smernice ... 1999). Uvedba digitalnega sistema za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju je močno povezano z vsemi tremi dejavnostmi, predvsem pa temelji na dejavnostih pomoči. Primarna funkcija sistema je namreč prepoznavanje otrok z izkušnjo nasilja (torej otrok, ki nasilje doživljajo ali ga izvajajo) z namenom, da jim lahko svetovalna služba čim hitreje ustrezno pomaga. Razvojne dejavnosti svetovalne službe pridejo do izraza v kontekstu načrtovanja sprememb in izboljšav, ki jih lahko prinese uvedba takega sistema. Uvedba in uporaba sistema spada tudi med preventivne dejavnosti, saj lahko pripomore k zmanjšanju nasilja v šolah. V smernicah avtorji poudarjajo, da je z vidika opredelitve svetovalne službe pomembno, da preventivne oblike dela niso usmerjene le neposredno na posameznika ali skupino, temveč tudi na odstranjevanje ovir in vzpostavljanje ustreznih pogojev v vzgojno-izobraževalnem okolju (Programske smernice ... 1999). Ena izmed ovir, ki jo prinaša tak sistem, je skrb učencev, da bi njihovo poročanje o nasilju njihovi vrstniki obsodili za tožarjenje. Svetovalna služba bi morda z uvedbo sistema izboljšala pogoje v šolskem okolju, saj bi bilo nasilja potencialno manj. V primeru uvedbe takega sistema v šolo pa bi svetovalna služba morala najprej usmeriti pozornost v dejavnosti načrtovanja in evalvacije.

Kurikularna komisija za svetovalno delo in oddelčno skupnost v Programskih smernicah (1999) opredeljuje devet temeljnih načel, ki so glavna usmeritev za profesionalno opravljanje svetovalnega

Svetovalna služba v šoli se pri svojem delu ne omejuje na individualiziran pristop, temveč si težave posameznika ali skupine prizadeva reševati na obeh ravneh: neposredno s posamezniki na individualni ravni in posredno na ravni konteksta.

Že s samo uvedbo šola izrazi pozicijo, da nasilje ni sprejemljivo, da se je treba aktivno boriti proti njemu ter nuditi pomoč prizadetim posameznikom.

dela v šolah. Ob razmisleku o uvedbi sistema za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju v posamezno osnovno ali srednjo šolo je ključno upoštevati predvsem naslednjih pet načel.

Načelo strokovnosti in strokovnega izpopolnjevanja. Svetovalni delavci morajo delo opravljati v skladu s strokovnimi spoznanji in strokovno etičnimi načeli, ki so v dobro otroka, načelo prostovoljnosti ter načelo zaupanja in zaupnosti (Programske smernice ... 1999). Sistem omogoča, da učenci v svetovalni odnos vstopijo lažje, še vedno pa imajo pri tem vso avtonomijo in ga vzpostavijo prostovoljno. Ker sistem zagotavlja anonimnost uporabnikov, je poskrbljeno za varstvo podatkov. Svetovalni delavci pa bi morali biti pozorni na imena učencev, ki se pojavijo v poročilih; tu je pomembno poudariti pomen zaupnosti ter varstva osebnih podatkov, hkrati pa upoštevati možnost lažnih prijav učencev.

Načelo interdisciplinarnosti, strokovnega sodelovanja in povezovanja. Svetovalna služba se strokovno povezuje in sodeluje z različnimi strokovnimi sodelavci in organizacijami z namenom dopolnjevanja v svetovalni dejavnosti na področju pomoči posamezniku ali skupini ali pa na področju razvojnih in preventivnih dejavnosti (Programske smernice ... 1999). Uvedba sistema v šolo zahteva sodelovanje z razvijalci programske opreme ter osebami, ki zagotavljajo tehnično podporo pri njegovi uporabi.

Načelo aktualnosti. Svetovalna služba mora pri svojem delu izhajati iz potreb šole na vseh ravneh – od potreb posameznika do potreb šole kot ustanove (Programske smernice ... 1999). Svetovalni delavci bi pred uvedbo sistema morali premisliti, ali bi bil za njihovo šolo aktualen, sicer bi s tem le izgubljali tako finančne kot druge vire, ki bi jih lahko bolje usmerili v reševanje problematike medvrstniškega nasilja na način, ki je za njihovo šolo najustrežnejši. Nekatere udeleženke so na primer presodile, da uvedba sistema v njihovi šoli ni potrebna, saj ne bi zagotovila zadostnega doprinosa.

Načelo razvojne usmerjenosti. Delo svetovalne službe je usmerjeno v optimalni razvoj učenca ter hkrati v razvoj šole kot celote. Neposredno individualno delo z učenci se dopolnjuje s posrednimi oblikami svetovalnega dela. Pri teh je zelo pomembno razvojno-analitično delo, ki zajema tako ugotavljanje in spreminjanje celote vsakdanjih življenjskih razmer učencev v šoli kot spreminjanje vzgojno-izobraževalnega dela v šoli na splošno (Programske smernice ... 1999). To načelo je še posebej ključno v kontekstu tematike, obravnavane v tem članku. Potencialna uvedba sistema za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju lahko – če bo izid uvedbe pozitiven in bodo učenci dajali koristne prijave – pripomore k izboljšanju življenjskih razmer učencev v šoli. Pri tem ne gre zgolj za tiste, ki doživljajo ali izvajajo nasilje (čeprav je prepoznavanje teh posameznikov in reševanje njihovih težav ključnega pomena), temveč tudi za vse ostale in posledično za vzdušje v šoli. Poleg tega pa je uvedba takega sistema razvojni napredek za šolo kot ustanovo v kontekstu modernizacije oziroma digitalizacije. Posredno to privede tudi do potrebe po digitalni pismenosti šolskih svetovalnih delavcev, ki bi morali usvojiti uporabo omenjenega sistema. Kot je bilo razvidno iz rezultatov ankete, so udeleženke prepoznale tudi ta izziv. Prvo omenjeno načelo strokovnosti in strokovnega izpopolnjevanja poudarja tudi, da so se svetovalni delavci dolžni stalno strokovno izpopolnjevati (Programske smernice ... 1999). Pri oceni smiselnosti uvedbe sistema v njihovo šolo tako slabša digitalna pismenost ne bi smela biti odločilni razlog, da ne bi preizkusili sistema.

Zadnje načelo, katerega je tudi pomembno izpostaviti pri obravnavani tematiki, je **načelo celostnega pristopa**. Šolska svetovalna služba mora pri svojem delu vedno upoštevati posameznika kot osebnost v celoti, ki je vselej del ožjega in širšega socialnega okolja. Nujno mora torej upoštevati posa-

meznikove povezave z drugimi udeleženci, ki vplivajo nanj. Zato pomaga in sodeluje tako na ravni posameznika kot na ravni konteksta v vzgojno-izobraževalni ustanovi ter širšem socialnem okolju (Programske smernice ... 1999). Medvrstniško nasilje je samo po sebi celosten problem, ki zahteva celosten pristop. Čeprav šolske svetovalne službe in ostali šolski delavci pri obravnavi te problematike že uporabljajo mnogo strategij, bi uvedba sistema morda lahko poskrbela za kakšno izmed slepih peg. Primer, ki ga je navedla ena izmed udeleženk, je prepoznavanje odnosnega nasilja.

4.2 Predlogi za poskusno uvedbo sistema

Raziskav o anonimnih sistemih poročanja kot strategiji za preprečevanje medvrstniškega nasilja je izjemno malo (npr. Smith 2019). Messman in sodelavci (2022) v preglednem članku poročajo, da so našli zgolj štiri, od katerih je bila le ena objavljena v recenzirani reviji. Danes torej še nimamo dovolj znanstvenih podatkov iz prakse, da bi lahko predvideli, kako bi se obnesla uvedba takega sistema v slovenske šole. V primeru, da bi se v kateri šolska svetovalna služba odločila za ta korak, bi bilo k temu treba pristopiti sistematično, je poudarila tudi ena od udeleženk. Izjemno priporočljivo bi bilo izvesti znanstveno raziskavo, ki bi spremljala potek od načrtovanja, izvedbe do evalvacije intervencije.

Prvi korak pred uvedbo sistema je zagotoviti slovensko različico. Pred tem je treba premisliti, katerega od že obstoječih sistemov bi lahko prevedli in bi bil hkrati ustrezen glede na funkcije, ki jih ponuja (katere podatke zajema obrazec, ali ponuja funkcijo neposrednega pogovora učenca s svetovalnim delavcem, kako je poskrbljeno za anonimnost, kako je poskrbljeno za vzdrževanje aplikacije in podporo uporabnikom ipd.). Morda bi bilo smiselno ustvariti celo lasten sistem ali pa ga na primer vgraditi v aplikacijo e-Asistent. Že k samemu načrtovanju sistema bi bilo treba pristopiti zelo premišljeno. Ključno je testiranje aplikacije, ko je ta še v razvoju, da bo čim bolj ustrezala vsem bodočim uporabnikom.

Ko bi imeli na voljo sistem, prilagojen za slovenske šole, bi lahko najprej opravili pilotno izvedbo v eni osnovni ali srednji šoli. Pred poskusnim obdobjem in po njem poleg na novo oblikovanega vprašalnika, ki bi preverjal izkušnjo učencev, šolskih svetovalnih delavcev in drugih strokovnih delavcev in staršev, predlagamo tudi aplikacijo lestvic medvrstniškega nasilja (Cheng idr. 2011, prevod Pečjak in Jakin 2012, citirano v Pečjak 2014), ki so jih uporabile Pirc in sodelavke (2019). Z njimi bi namreč dobili dober vpogled v pojavnost medvrstniškega nasilja v šoli. Predvsem bi bilo pomembno spremljati, ali se spremenita pogostost zaznanega oziroma izkušenega nasilja in pogostost poročanja. Smiselno bi bilo, da je poskusno obdobje uporabe aplikacije daljše (npr. od nekaj mesecev do enega šolskega leta), da spremljamo uporabo sistema tudi po tem, ko začetno zanimanje za uvedeno novost upade. Glede na dolžino poskusne uvedbe pa bi bilo smiselno nekaj krajših vprašalnikov aplicirati tudi med obdobjem uporabe sistema.

Eden ključnih pomislekov pri uvedbi sistema, ki so ga navedle tudi udeleženke v anketi, je, ali ga bodo učenci oziroma dijaki sploh uporabljali. Menimo, da na to vpliva tudi, kako je sistem učenecem predstavljen ob uvedbi. Z njim bi jih bilo treba dobro seznaniti, na primer po razredih opraviti predstavitev aplikacije, v okviru katere bi si vsak učenec aplikacijo naložil na svoj telefon in opravil poskusno prijavo. Tako bi se učenci spoznali z aplikacijo in jo imeli že naloženo, kar bi olajšalo njeno uporabo v praksi. Morda bi bilo na začetku uvedbe aplikacije v šolo smiselno izpeljati tudi enotedensko »akcijo« ozaveščanja o medvrstniškem nasilju, ki bi zajemala delavnice, kot je na primer

Potencialna uvedba sistema za anonimno poročanje o medvrstniškem nasilju lahko – če bo izid uvedbe pozitiven in bodo učenci dajali koristne prijave – pripomore k izboljšanju življenjskih razmer učencev v šoli. Pri tem ne gre zgolj za tiste, ki doživljajo ali izvajajo nasilje, temveč tudi za vse ostale in posledično za vzdušje v šoli.

Program NEON – Varni brez nasilja (Pirc idr. 2019), hkrati pa bi spodbujali uporabo sistema. K temu bi učence lahko v prvem tednu spodbudili tako, da bi opravili raziskavo o pogostosti medvrstniškega nasilja v njihovi šoli, pri čemer bi bili prav oni ključni raziskovalci: v aplikacijo bi vnašali vsako nasilno dejanje, ki so mu bili priča. Seveda ima to lahko tudi kaotičen izid. Vendar je prav ta dilema še en dokaz, da je uvajanje in uporaba tovrstnih sistemov v šolah premalo raziskana, čeprav je pregled obstoječih sistemov pokazal, da jih ne obstaja malo in so v Združenih državah Amerike v šolah pogosto aplicirani. Ponovno poudarjamo ključni pomen evalviranja uporabljenih intervencij, saj lahko le tako objektivno ovrednotimo njihovo uspešnost in smiselnost. V prihodnje pa bi bilo uporabno raziskati tudi, kateri dejavniki (npr. način predstavitve sistema učencem, spodbujanje k uporabi, vzdušje in kultura v šoli) vplivajo na pogostost učinkovite uporabe tovrstne aplikacije oziroma sistema pri učencih. ■

5 Viri

- Ferreira, R. C., Frota, M. A., de Vasconcelos Filho, J. E., Bastos, A. P., Luna, G. L. in Rolim, K. M. (2020). Comparison of features of a mobile application to report school violence through benchmarking. *Journal of school health*, 90(4), 295–300.
- Hayes, R. in Herbert, C. (2011). *Rising above bullying. From despair to recovery*. Jessica Kingsley Publishers.
- Messman, E., Heinze, J., Hsieh, H. F., Hockley, N., Pomerantz, N., Grodzinski, A. in Zimmerman, M. (2022). Anonymous reporting systems for school-based violence prevention: a systematic review. *Health Education & Behavior*. <https://doi.org/10.1177/10901981211073734>
- Moore, S. E., Norman, R. E., Suetani, S., Thomas, H. J., Sly, P. D. in Scott, J. G. (2017). Consequences of bullying victimization in childhood and adolescence: A systematic review and meta-analysis. *World journal of psychiatry*, 7(1), 60.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European journal of psychology of education*, 12(4), 495–510.
- Pečjak, S. (2014). *Medvrstniško nasilje v šoli*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Pirc, T., Štirn, M., Šraj, T., Kocbek, K., Alič, L., Šibilja, J. in Dolinar, M. (2019). *Program NEON – Varni brez nasilja: Primarna preventiva vrstniškega in spolnega nasilja na škodo otrok*. http://www.programneon.eu/wp-content/uploads/2019/11/Program-NEON_zaklju%C4%8Dno-poro%C4%8Dilo-in-predstavitev-programa.pdf
- Pouwels, J. L. in Garandeau, C. F. (2021). The role of the peer group and classroom factors in bullying behavior. V: P. K. Smith in J. O. Norman (ur.), *The Wiley Blackwell handbook of bullying: A comprehensive and international review of research and intervention* (str. 450–466). New York: Wiley Blackwell.
- Pöyhönen, V., Juvonen, J. in Salmivalli, C. (2010). What does it take to stand up for the victim of bullying? The interplay between personal and social factors. *Merrill-Palmer Quarterly*, 56, 143–163.
- Pozzoli, T., Gini, G. in Vieno, A. (2012). The role of individual correlates and class norms in defending and passive bystanding behavior in bullying: A multilevel analysis. *Child Development*, 83(6), 1917–1931. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1467-8624.2012.01831.x>
- Programske smernice za svetovalno službo v osnovni šoli. (1999). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport. https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/Drugi-konceptualni-dokumenti/Programske_smernice_za_svetovalno_sluzbo_v_osnovni_soli.pdf
- Protokol ob zaznavi in obravnavi medvrstniškega nasilja v vzgojno-izobraževalnih zavodih. (2022). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo. <https://www.zrss.si/wp-content/uploads/2022/03/Protokol-ob-zaznavi-in-za-obravnavo-medvrstniškega-nasilja-v-VIZ-1.pdf>
- Reijntjes, A., Vermande, M. M., Olthof, T., Goossens, F. A., Aleva, L. in van der Meulen, M. (2016). Defending victimized peers: Opposing the bully, supporting the victim, or both? *Aggressive Behavior*, 42, 585–597. <https://doi.org/10.1002/ab.21653>
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K. in Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22, 1–15. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2337\(1996\)22:1%3C1::AID-AB1%3E3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2337(1996)22:1%3C1::AID-AB1%3E3.0.CO;2-T)
- Smith, E. R. (2019). *Fighting Cyberbullying with Technology: Anonymous Reporting Access Impact on Student Perceptions of School Climate* (doktorska disertacija). New York: Fordham University.